

تالیفات رازی در زمینه علوم پزشکی

«بخش دوم»

زیادی است ذکر می‌کند و ضرر آن کتاب را بیش از فایده‌اش می‌داند.

در کتاب مضار الاغذیه منافع آب مشروب و مضار آن، سود و زیان شراب و مشروبات غیرالکلی، منافع و مضار گوشت، ماهی، پرندگان، میوه‌ها، شیرینی‌ها و خوراکی‌های اشتها آور، زیان خوراکی‌های سنگین مورد بررسی قرار می‌گیرد و در نهایت به بهداشت بدن و دوش گرفتن قبل از غذا و یا بعد از آن پرداخته می‌شود.

این کتاب در سال ۱۲۰۵ هجری در مصر به چاپ رسیده که در حاشیه آن کتاب دفع المضار الکلیه عن الابدان الانسانیه بتدارک انواع خطاء التدبیر تألیف ابوعلی سینا نیز طبع شده است. نسخه خطی این کتاب در کتابخانه‌های پاریس، ملک، کمبریج، قاهره، موصل و برق پور هندوستان موجود است.

در شهریور ماه سال گذشته بخشی از مکتوبات محمدبن زکریای رازی دانشمند بزرگ ایران در زمینه علوم پزشکی به رشته تحریر درآمد و دوازده اثر او به‌طور اجمال معرفی گردید. اکنون در این سرمقاله به بخش دیگری از این تالیفات پرداخته و انشاءالله در سال‌های بعد نیز آن را ادامه می‌دهیم تا تمامی کتاب‌های رازی در زمینه علوم پزشکی معرفی گردد.

۱۳ - دفع مضار الاغذیه (دفع زیان‌های خوراکی‌ها)

این کتاب دارای دو مقاله است. مقاله اول در مورد زیان‌های غذاها و طریقه جلوگیری از این زیان‌ها و مقاله دوم در مورد روش خوردن و آشامیدن، کیفیت، مقدار و زمان آن می‌باشد. رازی در مقدمه این کتاب دلیل تحریر آن را تصحیح کتاب جالینوس که دارای غلط‌های

۱۴- کتاب مایقدم من الفواکه و الاغذیه و مایؤخر (میوه‌هایی که باید پیش یا بعد از غذا صرف شوند)

این کتاب در مورد خوردن میوه قبل و یا بعد از صرف غذا است. رازی در مقدمه کتاب می‌گوید: به دلیل اختلاف بین اطباء در باب تقدیم تناول میوه بر غذا و یا تأخیر آن پس از غذا، تصمیم گرفتم رساله‌ای در این باب به رشته تحریر درآورم.

نسخه خطی این کتاب تحت عنوان «کتاب فی ترتیب اکل الفاکهه» در کتابخانه اسکوریان اسپانیا و کتابخانه ملی مادرید موجود است. در کتابخانه ملک نیز نسخه‌ای تحت عنوان «رساله للطیب الحاذق محمد بن زکریا الرازی رحمه الله علیه فی تقدیم الفواکه و تأخیرها علی الطعام» موجود است.

۱۵- ابدال الادویه (داروهای جایگزین)

کتاب کوچکی است که در آن رازی جانشین داروها را بیان می‌دارد و منظور او این است که هر گاه دارویی در جایی پیدا نشود داروی جایگزین آن به کار رود.

نسخه خطی این کتاب در کتابخانه ایاصوفیه، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه مرحوم محمد علی تربیت، کتابخانه استاد مشکوة (اهدایی به دانشگاه) و کتابخانه ملی ملک وجود دارد.

رازی در این کتاب داروها را به ترتیب حروف ابجد تنظیم نموده و سپس به جایگزینی داروها با یکدیگر می‌پردازد.

ترجمه فارسی این کتاب به شماره ۱۶۲۴۵ در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است.

۱۶- الادویه الموجوده بکل مکان (داروهایی که همه جا یافت می‌شود)

منظور رازی از تألیف این کتاب آن بوده که پزشک در هر مکان و با توجه به آنچه در آشپزخانه و منزل یافت می‌شود می‌تواند بیمار را درمان نماید. در عیون الانباء آمده است که طبیب حاذق با داشتن این کتاب نیازی به کتاب دیگر ندارد.

۱۷- کتاب الابنه و علاجها (کتاب ابنه و درمان آن)

این کتاب در باب بیماری ابنه و درمان آن است.

۱۸- هیئة القلب (تشریح قلب)

این کتاب درباره تشریح قلب است.

۱۹- هیئة الانثیین (تشریح بیضه‌ها)

این کتاب به تشریح بیضه‌ها می‌پردازد.

۲۰- هیئة الصماخ (تشریح پرده صماخ)

رازی در این کتاب به تشریح پرده گوش می‌پردازد.

۲۱- هیئة العین (تشریح چشم)

این کتاب در تشریح چشم می‌باشد.

۲۲- هیئة الکبد (تشریح کبد)

در این کتاب رازی به تشریح کبد پرداخته است.

۲۳- کتاب الرد علی الجاحظ فی نقض الطب

(پاسخ به جاحظ که پزشکی را رد نموده است) از عنوان این کتاب بر می‌آید که رازی نظر

جاحظ (از دانشمندان معروف آن زمان، متولد ۱۶۰ هجری قمری، متوفی در سال ۲۵۵ هجری قمری و دارای ده تألیف در باب ادب، انشاء و طبیعیات) را در مورد نقض علم طب رد کرده است.

۲۴- کتاب الرد علی الناشی فی نقضه الطب (پاسخ به ناشی که پزشکی را رد نموده است)

ناشی ابوالحسن علی عبدالله از مشاهیر شعرای عرب می‌باشد که هم‌زمان با رازی می‌زیسته است. این دانشمند نظر خوبی به علم طب نداشته و به همین دلیل رازی کتاب فوق را در رد نظریات او نگاشته است.

از ویژگی‌های رازی علاقه و تعصب بیش از حد او به علم طب است که این ویژگی عامل به‌وجود آمدن دانشمندان معارض و مخالف او و نظریاتش بوده است. به همین دلیل فصل بسیار طولانی از زندگی رازی به مناقشات او با مخالفین علمیش اختصاص دارد. از مهم‌ترین این مخالفین جاحظ و ناشی هستند که به آن‌ها اشاره شد.

۲۵- فی محنته الطیب (دربارهٔ رنج‌های پزشک)

این رساله در باب زحمات و صفات پزشک می‌باشد و جنبه آموزشی برای خود پزشکان دارد.

۲۶- فیما جری بین الرازی و جریر الطیب (ماجرای رازی و جریر پزشک)

جریر طیب از اطبای مشهور که دارای

مقالاتی در باب اسامی بیماری‌ها و تفکیک آن‌ها از یکدیگر بوده است اعتقاد داشته که انتهای خربوزه و توت شاهی (شاه توت) نباید خورده شود و مصرف آن را مضر می‌دانسته است. رازی با این نظر او مخالف بوده و آن را رد کرده است.

۲۷- رساله شمیه

این مقاله را رازی در مورد شیوع زکام (نزله) در زمان وجود گل سرخ نوشته است.

نسخه خطی این رساله در کتابخانه ملک تهران موجود است. این رساله در پاسخ به نامه شهید بن‌الحسین البلیخی به رازی که علت شیوع زکام را در فصل بهار و در موقع بویدن گل سرخ خواسته بود نوشته شده است. این رساله از نظر حجم کوچک ولی از نظر محتوا بسیار باارزش است زیرا رازی در آن زمان آلرژی را شناخته و آن را مورد بررسی قرار داده است.

۲۸- فی استفراغ المحموین قبل النضج (در استفراغ تب داران قبل از نضج)

نضج در اصطلاح قدما به معنی مرحله ثانوی مرض است. آنان معتقد بودند که بیماری دارای سه مرحله زیر است:

۱- ابتدا ۲- نضج (مرحله وسطی) ۳- بحران که مرحله آخر است.

استفراغ به معنی دفع ماده بیماری‌زا و تقلیل بیماری می‌باشد. این دفع در اصطلاح قدما ممکن است با اسهال و یا با ادرار و یا به وسیله خونگیری انجام شود. در حال حاضر نیز درمان مسمومیت‌ها با همین روش‌ها انجام می‌گیرد.

۲۹- فی تبریدالماء (در سرد کردن آب)

این رساله به بیان سرد نمودن آب توسط یخ می‌پردازد. گرچه این عنوان موضوع مهمی در طب نیست ولی طب قدیم به آن می‌پرداخته و رساله‌هایی در این باب از پزشکان دیگر نیز وجود دارد.

۳۰- رساله فی العله التي لها زعم بعض الجهال إن الثلج يعطش (رساله درباره علت این که برخی افراد نادان گمان می‌کنند برف و یخ تشنگی می‌آورد)

از عنوان رساله چنین به نظر می‌رسد که رازی عقیده بعضی از پزشکان را که تصور می‌نمودند برف تشنگی می‌آورد رد نموده است. این رساله مانند رساله قبلی از مباحثی است که در طب قدیم مطرح بوده و رازی مجبور به ورود به آن بوده است.

۳۱- علل القاتله (بیماری‌های کشنده)

از عنوان رساله فوق برمی‌آید که در باب بیماری‌های کشنده سریع است.

۳۲- فی العله الممدت الوحي من السموم (درباره مرگ سریع ناشی از مسمومیت)

در این رساله رازی از سموم سریع‌الاثرا که باعث مرگ حیوانات می‌شود سخن می‌گوید. نسخه خطی این رساله که بسیار کمیاب است در کتابخانه دانشمند فقید محمد علی تربیت وجود دارد.

۳۳- اطعمه المرضى (خوراک بیماران)

در این کتاب چنانکه از نام آن برداشت

می‌شود غذا و خوراک بیماران مورد بررسی قرار می‌گیرد. نسخه خطی آن در کتابخانه آستان قدس موجود است.

۳۴- کتاب الفالج (کتاب فلج)

عنوان این کتاب می‌رساند که در باب بیماری فلج است.

۳۵- کتاب اللقوه (کتاب لقوه)

لقوه در لغت به معنی فلج عصب صورت است. از نام کتاب چنین استنباط می‌شود که رازی در این باب مطالبی را به رشته تحریر در آورده است. (۱)

امید است در فرصت‌های دیگر به معرفی مکتوبات دیگر رازی در زمینه علوم پزشکی بپردازیم.

دکتر سیدمحمد صدر

منابع

۱. دکتر نجم‌آبادی، محمود، مؤلفات و مصنفات ابوبکر محمدبن زکریای رازی حکیم و طبیب بزرگ ایرانی، چاپ دوم، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۳۰-۱۳۷۱، ۹۶-۱۳۷۱

